

УДК 336.2:336.5

АНАЛІЗ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Західна О.Р., Петик Л.О., Щур-Живко О.С.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття містить аналіз доходів та видатків Державного бюджету України. Розглянуто структуру та динаміку основних надходжень та видатків Державного бюджету за останні чотири роки. Висвітлено сутність поняття «державний бюджет». Визначено основні проблеми утворення та використання бюджетних коштів. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності управління коштами державного бюджету та запропоновано основні шляхи їх оптимізації.

Ключові слова: бюджет, видатки, державний бюджет, доходи, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. В сучасних економічних реаліях, являючись матеріальною базою існування держави, формою реалізації її функцій, основою благополуччя народу та інструментом втілення соціально-економічної політики, проблеми бюджету, формування достатнього обсягу його доходів і забезпечення їх ефективного використання потребують особливої уваги.

В умовах складної економічної ситуації в Україні, викликаній низкою проблем, зокрема: політичною нестабільністю, загрозою територіальній цілісності та суверенітету країни, недосконалістю законодавства та ін., Державний бюджет зберігає свою важливу роль. Тому, що якісне та ефективне його виконання як основного централізованого фонду коштів є невід'ємним фактором забезпечення не лише поточної економічної стабільності, але потенційного розвитку держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження особливостей формування та використання бюджетних коштів присвячені наукові праці: І.Ф. Комарницький, Ю.І. Турянський, Н.І. Богомолова, В.В. Зимовець, Т.С. Набока, Ю.Д. Радіонов, Р.Й. Бачо, Е.Й. Іллар, С.Й. Бачо, Т.Е. Городецька, А.С. Поровай, Н.З. Дуда, Г.Г. Цегелик та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок в цьому напрямку, на сьогодні актуальним завданням є побудова ефективного механізму виконання державного бюджету.

Мета статті. Аналіз доходів та видатків Державного бюджету України, визначення основних проблем, недоліків та пропозицій щодо оптимізації та підвищення ефективності процесу формування та використання фінансових ресурсів держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний бюджет займає провідне місце в бюджетній системі України, оскільки відноситься до тієї сфери суспільного життя, що безпосередньо стосується інтересів всіх і кожного. Він являє собою надзвичайно складне соціально-економічне явище та є головною ланкою фінансової системи держави. Забезпечуючи не тільки акумулювання коштів, необхідних для фінансування держави, використовується не тільки для часткового перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціального становища в країні, та й активно впливає на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси в суспільстві і впровадження вищими органами влади відповідної національної стратегії розвитку, спрямованої на зміцнення державної безпеки [1].

Державний бюджет – це централізований фонд грошових ресурсів, що знаходиться в розпорядженні уряду для фінансування державного апарату, збройних сил, виконання соціально-економічних функцій. Бюджет служить також одним з найсуттєвіших важелів державного регулювання економіки, впливу на господарську кон'юнктуру, вжиття антикризових заходів та являє собою річний план державних видатків і джерел їх фінансового покриття.

Видатки бюджету показують напрямки і цілі бюджетних асигнувань і визначаються характером досить різноманітних функцій держави, які узагальнено об'єднують, як правило, у три великі групи: політичні, економічні та соціальні функції. Державні доходи становлять фінансову базу її функціонування, їх, як правило, класифікують за джерелами надходження коштів у бюджет. Цим політична, економічна і соціальна діяльність держави вже передбачає державні доходи як об'єктивну необхідність і закономірну реальність [4].

Від величини та динаміки доходів державного бюджету залежить рівень забезпеченості держави ресурсами для виконання покладених на неї завдань. Для того щоб визначити цей рівень дослідимо динаміку співвідношення дохідної і видаткової частини Державного бюджету України за 2014–2017 рр. (рис. 1).

Відповідно до проведених розрахунків доходи зведеного бюджету України за 2014–2017 рр. збільшилися на 560,72 млрд. грн. (122,95%) – видатки на 533,63 млрд. грн. (102,01%). Перевищення видатків зведеного бюджету над його доходами спостерігалось протягом всього досліджуваного періоду. Відхилення між дохідною і видатковою частинами Державного бюджету України зросло з 30,9 млрд. грн. у 2015 році до 83,69 млрд. грн. у 2017 році та перевищує граничний обсяг встановлений Законом про Державний бюджет України на 2017 рік на 7,92%, що свідчить про неефективну політику формування та використання доходів бюджету протягом останніх трьох років.

Для покращення ситуації органам державного управління у своїй діяльності потрібно прагнути до збалансованого розподілу видатків і доходів. Для того, щоб досягти цього необхідно мати чітку налагоджену систему управління бюджетом, яка змогла б забезпечити ефективне використання бюджетних ресурсів. Посилити відповідальність суб'єктів господарювання, а саме особисту майнову і кримінальну відповідальність, за дотриманням

вимог законодавства, своєчасність і повноту розрахунків з бюджетом.

Значне місце в системі доходів держави велика роль відводиться централізованому бюджету. Як система економічних розподільчих відносин він охоплює все суспільство, на відміну від інших фінансових ланок, які мають вузькі рамки. Це пов'язано з тим, що централізований бюджет має забезпечувати існування держави, її економічний та соціальний розвиток. Державний бюджет показує бюджетний потенціал, який фактично спроможна сформувати країна, і виступає вихідною базою для розробки поточної фінансової політики [6].

З метою визначення шляхів збільшення та раціонального використання дохідної бази державного бюджету проведемо аналіз його доходів. Як бачимо з табл. 1, основною часткою доходів Державного бюджету України протягом всього досліджуваного періоду залишаються податкові надходження які становлять близько 80% усіх доходів. Протягом останніх чотирьох років спостерігається позитивна тенденція до їх зростання. Загальна сума податкових надходжень у 2017 р. порівняно з 2014 р. зросла на 346,97 млрд. грн. (123,84%), причому надходжен-

Рис. 1. Динаміка доходів і видатків Державного бюджету України, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2]

ня від непрямих податків майже втричі перевищують надходження від прямих податків.

Найбільше значення при формуванні надходжень до бюджету у 2017 р., як і в попередні роки, мають: податок на додану вартість (ПДВ) з імпортованих та українських товарів, робіт і послуг, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток, рента за користування надрами та акцизи з нафтопродуктів, алкоголю і цигарок.

ПДВ з імпорту – найбільша стаття доходів у бюджеті. Так, з ввезених на територію України товарів в цьому році вдалося отримати 250,53 млрд. грн., що на 37,83 млрд. грн. більше, ніж було заплановано та на 69,08 млрд. грн. – ніж

Таблиця 1

Доходи державного бюджету, млрд. грн.

	2014	2015	2016	2017
Податкові надходження	280,18	409,42	503,88	627,15
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	52,59	79,84	114,15	141,95
Податок та збір на доходи фізичних осіб	12,65	45,06	59,81	75,03
Податок на прибуток підприємств	39,94	34,78	54,34	66,91
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	19,04	39,8	44,09	48,66
Внутрішні податки на товари та послуги	183,97	241,56	325,63	422,27
ПДВ з вироблених в Україні товарів	81,24	108,09	139,49	180,17
ПДВ з ввезених на територію України товарів	107,29	138,76	181,45	250,53
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	28,09	38,78	55,12	66,3
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	16,86	24,33	35,01	41,99
Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	12,61	40,3	20,37	24,54
Збори на паливно-енергетичні ресурси	5,99	7,25	0,28	-0,01
Інші податки та збори	5,99	0,67	-0,65	-10,95
Неподаткові надходження	68,36	120,01	103,64	128,4
Доходи від власності та підприємницької діяльності	28,47	71,08	51,59	71,55
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	5,31	15,01	8,03	10,44
Інші неподаткові надходження	12,5	7,51	9,94	10,88
Власні надходження бюджетних установ	22,08	26,41	34,08	35,53
Доходи від операцій з капіталом	0,89	0,17	0,19	0,29
Надходження від продажу основного капіталу	0,03	0,03	0,04	0,04
Надходження від реалізації державних запасів товарів	0,84	0,1	0,12	0,18
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	0,02	0,03	0,04	0,07
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	5,38	1,8	4,11	1,61
Цільові фонди	0,16	0,16	0,29	28,85
Офіційні трансферти	2,12	3,14	4,17	5,97

Джерело: розроблено автором за даними [2]

надійшло до бюджету у 2016 році. З вироблених товарів, робіт і послуг в Україні до бюджету надійшло 180,17 млрд. грн. ПДВ – на 40,68 млрд. грн. більше, порівняно з бюджетом 2016 року.

Також відбулось зростання доходів від вироблених в Україні і імпортованих підакцизних товарів. Як відомо, в 2016 році значно зросли акцизи на цигарки та алкоголь, що дозволило забезпечити надходження до бюджету в розмірі 90,12 млрд. грн. Від продажу підакцизних товарів, вироблених в Україні (алкоголь, цигарки, нафтопродукти) в цьому році зібрано на 11,19 млрд. грн., більше ніж в попередньому. Від імпортованих підакцизних товарів – на 6,98 млрд. грн. Проте таке зростання сягнуло нижчого рівня ніж було заплановано в бюджеті на 2017 рік.

Податку на доходи фізичних осіб зібрано 75,03 млрд. грн, податку на прибуток підприємств – 66,91 млрд. грн. Це відповідно на 15,22 млрд. грн. і 12,57 млрд. грн. більше від надходжень в 2016 році.

Другу (16,24%) та третю (0,75%) за розміром частку становлять відповідно неподаткові надходження та офіційні трансферти. Головним наповнячем бюджету в розділі неподаткових надходжень в 2017 році є Національний банк, який перерахував 44,38 млрд. грн. Це на 4,18 млрд. грн. більше, ніж в 2016 році. Крім того, 10,44 млрд. грн. становлять надходження до бюджету від наданих адміністративних послуг, судового збору та доходів від некомерційної господарської діяльності.

В той же час різко зменшилась допомога Україні від країн Європейського союзу, урядів інших держав та міжнародних фінансових організацій (на 60,89%). В 2016 р. така допомога надійшла в розмірі 4,11 млрд грн, а в 2017 р. – лише 1,61 млрд грн.

Цільові фонди, за розміром частки надходжень в бюджет, посідають четверте місце. Найбільшою статтею яких є надходження до фонду забезпечення оборони і безпеки держави. В 2017 році зросли на 29,67 млрд. грн. в порівнянні з попереднім роком та сягнули рекордного показника. Забезпечення надходжень в цей фонд відбулось в основному за рахунок конфіскованих коштів та коштів, отриманих від реалізації май-

на, конфіскованого за рішенням суду за вчинення корупційного правопорушення.

Незважаючи на стабільне збільшення дохідної частини бюджету присутня також тенденція до зростання структурного (нециклічного) бюджетного дефіциту, який характеризується нарощуванням державних витрат швидшими темпами, ніж зростають доходи бюджету. Такий дефіцит виникає внаслідок дискреційної фіскальної політики, тобто такої, яка проводиться невідповідно до правил, а на власний розсуд влади. Також характерною ознакою дискретної фіскальної політики є внутрішня структурна мінливість витрат держави, особливо за статтями «економічна діяльність» та «соціальний захист та соціальне забезпечення» (рис. 2). При веденні такого виду фіскальної політики органами державної влади зростають ризики для фінансової стабільності, особливо у періоди загострення економічної та політичної ситуації в країні [3].

Для того щоб не допустити ускладнення бюджетної ситуації уряду слід переглянути і скоротити непершочергові видатки.

Розглянемо найвагоміші статті видатків державного бюджету в розрізі функціональної класифікації (рис. 2).

З рис. 2 видно, що найбільшу частку в загальній сумі видатків державного бюджету складають міжбюджетні трансферти (48%), сума яких щорічно зростає. Таке зростання частково можна пояснити щорічним зростанням кількості бюджетів, які мають взаємовідносини з державним бюджетом, у зв'язку із утворенням об'єднаних територіальних громад відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Найбільших змін у загальній структурі видатків зазнали видатки на економічну діяльність. Їх сума зменшилась на 5,72 млрд. грн. у 2016 р., після чого уже в 2017 р. спостерігаємо стрімке зростання на 21,3 млрд. грн. Що свідчить як про збільшення обсягів державних інвестицій (субвенцій), так і про зростання субсидій та допомог на покриття збитків підприємств окремих секторів економіки, зокрема сільського господарства та вугільної галузі.

Зважаючи на те, що економічна діяльність є одним з найважливіших напрямів, від ефек-

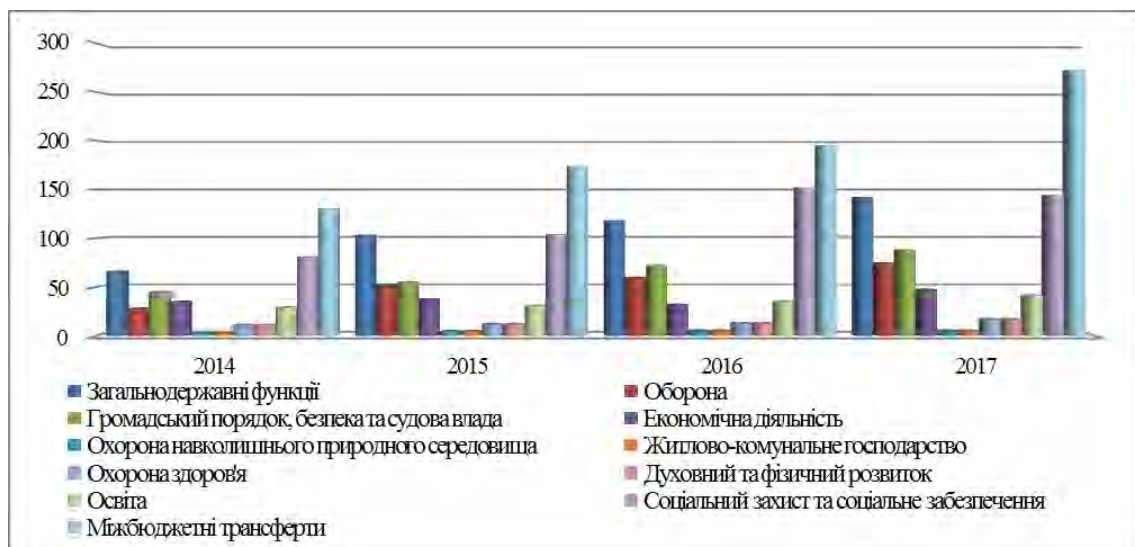

Рис. 2. Динаміка видатків державного бюджету, млрд. грн.

Джерело: розроблено автором за даними [2]

тивності роботи якого безпосередньо залежить фінансування всіх інших функціональних розділів, обсяг його забезпечення вважаємо і досі низьким. На сьогоднішній день видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення значно перевищують видатки на економічну діяльність, що, на нашу думку, і є причиною гальмування економічного розвитку країни.

Соціальний захист та соціальне забезпечення за нинішніх складних економічних та політичних умов потребує значного зменшення частки у структурі видатків бюджету, для того щоб забезпечити перехід від бюджетної моделі "проїдання" до моделі інвестиційного розвитку. Питома вага видатків державного бюджету, що спрямовується на фінансування соціальної сфери, у 2017 р. склала близько 37,1% (210,25 млрд. грн.) та є найнижчою за останні чотири роки. Причому таке зниження почало відбуватись лише в останній рік: видатки соціального спрямування знизились на 7,48 млрд. грн.

Оскільки, на сьогодні, соціальний сектор і досі зберігає риси радянської системи, такі як максимальне охоплення населення соціальною допомогою, велика кількість платежів при дуже малому їх розмірі, незначний зв'язок між платежами й потребами, відсутність прив'язки державного фінансування до послуг, що надаються, великий обсяг необґрунтованих видатків. Як наслідок, соціальний сектор України потерпає від трьох недоліків. По-перше, соціальні видатки в цілому занадто великі для країни з таким рівнем економічного розвитку як Україна. Зокрема, Україна має найвищу в світі частку державних пенсійних видатків до ВВП – близько 18 відсотків, що майже вдвічі більше, ніж у Європейському Союзі. По-друге, соціальні послуги не дуже ефективні, й населення вельми незадоволене обсягом і якістю послуг, що надаються. По-третє, соціальна допомога більшою частиною надається людям, які не дуже її потребують, тоді як ті, хто насправді потерпають, належної соціальної підтримки не одержують [5].

Про неефективність державної політики щодо населення України свідчить і той факт, що за даними ПРООН, майже чверть населення України (24,5%) перебуває за межею бідності, кожна третя (32,6%) сім'я з дітьми є бідною і кожен п'ятий (20%) працюючий є бідним [8].

Житлово-комунальна система "з'їдає" кошти, енергію, ресурси, але не спроможна надати якісні послуги. Видатки на її функціонування мають не значну, проте стійку, тенденцію до зростання. Тому вона вимагає не "точкових" ремонтів, а негайного системного реформування. Необхідно ліквідувати монополії в комунальному секторі. Чесна і прозора конкуренція серед надавачів житлово-комунальних послуг може створити вибір, а населення отримає якісні послуги за помірну ціну. Потрібно упорядкувати тарифну політику, яка була б прозорою і зрозумілою для споживачів, коли тарифи на житлово-комунальні залежать від якості. Запровадження енергозберігаючих систем дасть можливість істотно економити кошти [5].

Функціонування силових структур є принциповою основою реалізації політики національної безпеки, а тому є цілком виправданою необхідність збільшення частки видатків на оборону у за-

гальній структурі. Так протягом досліджуваного періоду загальна сума зростання видатків на оборону склала 46,99 млрд. грн., що можна охарактеризувати необхідністю фінансування невідкладних потреб на оборону і безпеку держави, у тому числі пов'язану з проведенням антитерористичної операції. Сюди можна віднести фінансування програм, спрямованих на модернізацію військової техніки, на збільшення кількості військовослужбовців та переозброєння армії в цілому.

Також, на нашу думку, необхідно зменшити частку видатків на загальнодержавні функції. Якщо проаналізувати склад даного функціонального напрямку, то найбільшу частку мають видатки на: вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування.

На тисячу населення у нас майже вдвічі більше чиновників, ніж у будь-якій країні Європейського Союзу. Зменшення видаткової частини на утримання державного апарату, шляхом скорочення значного штатного розкладу та запровадженням електронного уряду, дозволить не лише пришвидшити процедуру прийняття рішень та подолати бюрократичні процеси, які породжують корупцію, а й значно заощадити бюджетні кошти.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У результаті проведеного аналізу стає очевидним, що залучення та розподіл бюджетних коштів в Україні здійснюється неефективно та має низку проблем. До основних відносимо: відсутність чіткої стратегії щодо складання бюджету та контролю за реалізацією бюджетних програм, недосконалість фіскальної політики, застарілість підходів до фінансування, що спричиняє великий обсяг необґрунтованих видатків.

Важливою передумовою фінансової стабілізації економіки є бездефіцитність державного бюджету країни. В умовах фінансової кризи першочерговим кроком у будь-якій країні є збалансування її головного кошторису. Для компенсації зростаючих видатків виникає необхідність збільшити доходи бюджету. Це можливо реалізувати за допомогою функціонування раціональної структурованої податкової системи, яка має ґрунтуватися на об'єктивно необхідних обсягах фінансового забезпечення загальнодержавних функцій і завдань [7]. Також необхідно приділяти увагу найменш розвинутих статтям доходів, таким як доходи від операцій з капіталом, цільові фонди, збільшення яких дозволить зменшити навантаження та залежність державного бюджету, наприклад, від податкових надходжень.

При цьому, при здійсненні видатків перш за все, потрібно виходити з величини отриманих доходів та розподіляти їх таким чином, щоб отримати максимальний ефект та забезпечити пропорційність темпів зростання доходної та видаткової частин державного бюджету України. Велику увагу також потрібно приділити необхідності посилення контролю за рухом коштів та відповідальності за неефективне використання бюджетних ресурсів.

Доцільність здійснення тих чи інших видатків потрібно розглядати ще на стадії планування бюджету, враховуючи реальні економічні показники та кризовий стан економіки, тоді бюджетний дефіцит буде виправданий, а в перспективі – зменшений.

Список літератури:

1. Бюджетна система: підруч. / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина, О.П. Кириленко. – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – 624 с.
2. Державна казначейська служба України. Звітність про виконання бюджетів [Електронний ресурс] // Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
3. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В.В. Зимовець; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 356 с.
4. Комарницький І.Ф. Економічна теорія: курс лекцій / І.Ф. Комарницький. – Чернівці: Рута, 2006. – 334 с.
5. Набока Т.С. Управління видатками бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні : дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Т.С. Набока. – Київ, 2015. – 349 с.
6. Основи економічної теорії: Підручник / А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін.; За ред. А.А. Чухна. – К.: Вища шк., 2001. – 606 с.
7. Турянський Ю.І. Податки як джерело формування бюджетних надходжень держави / Ю.І. Турянський // НАУКОВИЙ ВІСНИК НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІСОТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ УКРАЇНИ : збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – 428 с.
8. Цілі розвитку тисячоліття // ПРООН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/2015%20MDGs%20Ukraine%20infographics%20ukr.pdf>.

Захидна О.Р., Петик Л.О., Щур-Жывко О.С.

Львівський національний університет імені Івана Франко

АНАЛИЗ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УКРАИНЫ**Аннотация**

Статья содержит анализ доходов и расходов Государственного бюджета Украины. Рассмотрена структура и динамика основных доходов и расходов Государственного бюджета за последние четыре года. Раскрыта сущность понятия «государственный бюджет». Определены основные проблемы образования и использования бюджетных средств. Обоснована необходимость повышения эффективности управления средствами государственного бюджета и предложены основные пути их оптимизации.

Ключевые слова: бюджет, расходы, государственный бюджет, доходы, финансовые ресурсы.

Zakhidna O.R., Petyk L.O., Shchur-Zhyvko O.S.

Ivan Franko National University of Lviv

ANALYSIS OF REVENUES AND EXPENDITURES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE**Summary**

The article contains an analysis of the revenues and expenditures of the state budget of the Ukraine. The structure and dynamics of the main revenues and expenditures of the state budget for the last four years have been considered. The essence of the concept of "state budget" is exposed. The main problems of mobilization and use of budget funds are determined. The necessity of improving the efficiency of management of the state budget funds are substantiated and the main ways of their optimization are proposed.

Keywords: budget, expenditures, state budget, revenues, financial resources.